A szőlő- és borágazat jellemzői a szlovén és magyar határ menti területen
Egy kérdőíves felmérés tapasztalatai

Győriné Kiss Erika – Poór Judit

Kulcsszavak: szőlő- és bortermelés, vállalkozásfejlesztés, marketing, turizmus.

ÖSSZEFOGLALÓ MEGÁLLAPÍTÁSOK, KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

A Hagyomány élménye című projekt keretében a Dráva-mentén, a Muravidéken és Zala megyében, a boros gazdák körében lekérdezett kérdőívvel végzett felmérés kiértékelése során kapott eredmények alapján a következő megállapítások tehetők. Az eredmények egyértelmű kapcsolatot mutatnak a szőlőterület nagysága és annak jövedelemtermelő képessége között. Szlovéniában a szőlészek és borászok a megtermelt bort 90%-ban palackozzák, Zala megyében viszont a kínálat 90%-át palackozatlan borként értékesítik. A borászatok sikeres működésének feltételét a zalai termelők elsősorban a kedvezőbb pénzügyi, pályázati támogatásokban látják. Ezzel ellentétben a szlovén gazdálkodók főként a továbbképzésben, a szakmaspecifikus ismeretek bővítésében és megosztásában nyújtott támogatást tartják fontosnak. E mögött országspecifikus gazdasági szabályozások, eltérő kisvállalkozói működési feltételek, eltérő vállalkozási kultúra és attitűd áll.

Az eredmények alapján az alábbi javaslatok fogalmazhatók meg. A térség szőlőtermelői közös érdekképviselet és koordináció nélkül nem lesznek képesek előbbre lépni. Erre azért lenne szükség, mert méretükben nem versenyképesek, szövetkezési és együttműködési hajlandóságuk alacsony. A szőlő- és bortermelők körében fontos lenne az együttműködés fokozása a termelés és az értékesítés területén, akár termelői és értékesítési szövetkezet (szövetség) vagy klaszter alakításával. Az együttműködésnek jelentős lendületet adhatna jövőkép felvázolása, és annak elérését lehetővé tevő stratégia kidolgozása. A térség piaci megjelenéséhez elengedhetetlen az egységes borimázs létrehozása. A két országban működő koordináló szervezetek együtt kell, hogy működjenek az imázsépítésben, valamint tematikus turisztikai borútvonalak kialakításában. A projekt során közösen kidolgozásra került – a térségre jellemző olaszrizling szőlő- és borfajtára vonatkozóan – egy nemzetközi színvonalú, minőségi termesztési és termelési standard. Ez kiváló alapot nyújt a „szőlő és bor-arculat" létrehozásához.

BEVEZETÉS

A *Hagyomány élménye* egy határon átnyúló együttműködési projekt Szlovénia és Magyarország között. A projektet a Szlovénia–Magyarország Operatív program 2007–2013 keretében részben az EU finanszírozta. A projektpartnerek az *SZMEK–Maribori Intézet* (Szlovénia), *SZMEK–Muraszombati Intézet* (Szlovénia), *Pannon Egyetem Georgikon Kar* (Magyarország) és a *Zala Szőlő és Borkultúrájáért Egyesület* (Magyarország) voltak. A projekt keretében 2010-ben három különböző kérdőívvel végeztek felmérést a Dráva-mentén, a Muravidéken és Zala megye térségében a hagyományos borfajták, hagyományos

ételek és szolgáltatások kínálói, valamint a térségbe látogató belföldi és külföldi vendégek, turisták körében.

A határon átnyúló térségre jellemző a bortermelés, mely összefonódik a hagyományos kulináris és kulturális turisztikai kínálattal. A szőlőtermesztésnek, a gasztronómiának és az azokhoz kapcsolódó hagyományoknak, ünnepeknek több ezer éves múltja van a Dráva, a Mura és a Zala folyók által határolt területeken. A projekt fő célkitűzése a térség szőlőtermesztési hagyományainak és gasztronómiai értékeinek megmentése és annak továbbadása a mai kor számára. Annak érdekében, hogy ezek az értékek megőrizhetők és aktív, a gazdasági élet szereplői által felhasznált elemek legyenek, a projekt promóciós rendezvényekkel, oktatási programokkal és egy térségi marketingstratégia létrehozásával támogatta a helyi termelőket és vállalkozókat. A projekttevékenységek végzése során igyekeztek a helyben élő gazdákat egymáshoz közelebb hozni a lehetséges jövőbeni együttműködés előnyeinek felvázolásával. A projekt általános célkitűzése a határon átnyúló területre jellemző hagyományos termékek és szolgáltatások magas szintű kínálatának kialakítása, a térség európai turisztikai térképen való megjelenítése és hosszú távon értékes lakó- és munkahely biztosítása az itt élő emberek számára. Az általános célokhoz tartozik még az itt élők regionális identitásának növelése és a határon átnyúló térségről való pozitív kép (imázs) kialakítása, amely a közös értékeken alapul.

A jelenlegi helyzetre jellemző a nem pozícionált idegenforgalmi kínálat, a kicsi, elaprózott földterületek, a lakosság öregedése, az alacsony iskolai végzettség. A térségnek nincs érvényes, közös marketingstratégiája, amely a helyi termelők és idegenforgalmi szolgáltatók közös piaci fellépését segíthetné elő. Nincsen közös promóciós együttműködés sem, mely a helyi hagyományos termékeket népszerűsítené (gasztronómia, bor, kézművesség). A vállalkozók inkább önállóan jelennek meg a piacon, csekély mennyiségű és váltakozó minőségű termékekkel, kevés hasznot biztosító alacsony eladási árakkal. Nincs a térségnek stratégiája az európai piachoz való felzárkózásra.

A projekt eredményei közvetlenül elősegítik a térségben a minőségi hagyományos termékek fejlesztését. Határon átnyúló hatásai és hozzáadott értékei között kell megemlíteni a *közös oktatási tevékenységek* megvalósítását, amely a tapasztalatok cseréjében, azok gyakorlatba való átültetésében, a vállalkozók közös piaci fellépésében, közös promócióban mutatkozik meg. A helyi szakemberek két szervezett tanulmányúton, Ausztriában és Magyarországon ismerkedtek a vidéki gazdálkodók tapasztalataival. Két monográfia is készült: a *borászati monográfiában* a térség történelmi emlékei, bortermelő területei és jellemző szőlőfajtái kerülnek bemutatásra, a *gasztronómiai monográfiában* pedig a hagyományos ételekről, étkezési szokásokról kapható kép. A térség népszerűbbé tételét támogatják az érintett területekről készített *promóciós filmek*. A helyi termelők és vállalkozók együttműködését, piacra lépését hivatott segíteni a *térségi marketingstratégia*. Jelen tanulmány szempontjából a projekt legnagyobb haszna a térségre leginkább jellemző szőlő- és borfajta, az *olaszrizling minősítési szabályzatának* elkészítése. Mivel a projekt célja a turisztikai kínálat és kereslet összhangba hozása, mellyel a hagyományos gasztronómia és borászat ismertségét kívánják növelni, a helyi termelők egyszerűbb és egységesebb piacra kerülésének megalapozásaként fogalmazódott meg az olaszrizling szőlő- és borfajta minősítésének szabályzata.

A jelen tanulmányt érintő primer kutatás célja, hogy feltárja a projekttérségben működő szőlészek és borászok által alkalmazott szőlőtermesztési és borászati technológiai elemeket, gazdaságuk fejlesz-

tésének lehetőségeit, korlátait és a jövőbeli együttműködés (hálózatépítés) iránti igényeiket, a fentiekben bemutatott vizsgálati témákra vonatkozóan is.

A tanulmány alapvető célkitűzése a projekt területén gazdálkodó szőlészek és borászok számára készült kérdőívek eredményeinek kiértékelése, vizsgálva a szlovén–magyar szőlő- és bortermelés hagyományainak különbözőségeit.

A projektterület az államalapítástól kezdve 1920-ig egy közigazgatási területi egységet alkotott, így múltja – a szőlő- és bortermelés szempontjából is – azonos. Először e közös múltat tekintjük át a kapcsolódó szakirodalmak alapján, majd a primer kutatás eredményeit ismertetjük.

A PROJEKTTERÜLET (AZ EGYKORI ZALA VÁRMEGYE) SZŐLŐ- ÉS BORTERMELÉSÉNEK MÚLTJA

A projektterület az államalapítástól kezdve 1920-ig egy közigazgatási területi egységként, vármegyeként (mai magyarországi léptéknagyságban régióként) létezett. *Szent István* király uralkodása alatt – 1009-ben – említik először *Kolon* vármegye néven, mely lényegesen nagyobb volt a projektterületnél. *Somogy* 1061-ben kivált *Kolon*ból és a maradék területen létrejött *Zala* vármegye (*Palády-Kovács, 1997*).

A térségben a szőlészet és a borászat már a középkorban fontos szerepet töltött be, amit számos írásos emlék és leletanyag bizonyít. A *IV. László* által 1288-ban kiadott esztergomi vámtarifában a zalai borok is szerepeltek, ami bizonyítja az akkori, zalai szőlő- és borkultúra élénkségét. Az *Anjou* királyok, majd *Mátyás király* idején a zalai bor szintén jó hírnévnek örvendett. A Mátyás halála utáni gazdasági hanyatlás azonban a szőlőtermesztésre is kihatott (*Feyér, 1981*). A 16. századi török uralom alatt szétszakított *Zala* vármegye a megmaradt *Magyar Királyság* és a *Török Császárság* területein helyezkedett el. Sok ültetvény leromlott, tönkrement, miközben az emberek a túlélésükért és a mindennapi betevőjükért harcoltak. Egyetlen pozitív elemként a csemegeszőlő elterjedését lehet megemlíteni ebben az időszakban (*Holub, 1960*). A török uralom alóli – 17. század végén történő – felszabadulás után a térség szőlőtermesztése ismét fellendült. A törökök nyomán betelepült nagyszámú szláv népesség hatására a 18. században a vörösbort adó szőlőket termesztették nagyobb arányban (60%). A 18. század második felétől kezdték telepíteni a napjainkban erre a vidékre jellemző *olaszrizling* fajtát, amely a 19. század első felében még nagyobb teret nyert (*Feyér, 1981*).

A 19. század végére *Zala* vármegyét *Magyarország*on a harmadik legfontosabb bortermelő helyre sorolták. Ekkor a hazánk szőlőtermesztését sújtó filoxéravész a termesztéstechnológia teljes átalakulását idézte elő. A szőlőtermő területek nagy része megsemmisült és sok korábbi fajta eltűnt. A helyreállítás során nagyobb számban jelentek meg az európai fajták. *Zala* megye, de főként *Zalaszentgrót* és környéke a 19. század végétől a kisüzemi oltványkészítés egyik hazai központjává vált. A kistermelők körében háziipar-szerűen fejlődött ki az oltványtermelés. A térségben a csemegeszőlő termesztése továbbra is jelentős maradt (*Burucs, 1998*).

Az *Osztrák–Magyar Monarchia* 1867-től 1918-ig tartó fennállása a magyar bor exportjának emelkedését hozta. A zalai borok minőségét jelzi az 1874-es *Londoni Borkiállítás*on szereplő Zalaszabari Rajnai rizling rangos helyezése. A *Monarchia* felbomlása után a borexport zuhanásszerűen esett vissza, ezért a nyugati megyékben – köztük *Zalá*ban is – sok előzőleg elöregedett, megsemmisült szőlőterületet nem telepítettek újra (*Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1897*).

A filoxéravész utáni helyreállítási munkákat az első világháború szakította félbe. Az 1920-ban, *Trianon*ban kelt határozat alap-

ján *Zala* vármegye területét *Magyarország* és *Jugoszlávia* között osztották fel, amely állapot 4 év kivételével (1941 és 1945 között) állandósult. A rekonstrukciós munkákban a hűvösebb területekre országszerte direkt termő fajtákat telepítettek, rontva ezzel sok borvidék hírét, mivel a korábban honos fajták ezzel visszaszoruló-félbe kerültek. A magyarországi 1923. évi XCII. törvény ugyan megtiltotta a direkt termő fajták telepítését, teljes mértékben mégsem sikerült gátat szabni ennek a folyamatnak. Ezen felül a magyar kormány a borvidékek védelmével, a borfogyasztási adó és a növényvédő szerek árának csökkentésével igyekezett a gazdákon segíteni (*Kozma, 1991*).

*Jugoszlávia*ban ugyanezen időszakban az ágazatot újra fel kellett építeni: jogszabályi háttér, minősítés, hatósági irányítási rendszer, szőlészeti-borászati oktatás, borvidéki lehatárolások.

A II. világháború után mindkét országban termelőszövetkezetek jöttek létre. A folyamat a kisméretű, családi szőlészetek és borászatok majdnem teljes megszűnését eredményezte. Az 1990-es évek elején a szocialista országokban végbemenő rendszerváltás következtében, a szövetkezetek felbomlásával, az egyéni kisgazdaságok (így a szőlészetek és borászatok is) újabb fejlődési lehetőséget kaptak. Ezt a fejlődési utat számtalan tényező segítette, illetve korlátozta.

SZAKIRODALMI ÁTTEKINTÉS

Átfogó gazdasági jellegű kutatás a projekttérségben a szőlészek és borászok helyzetére vonatkozóan nem folyt az elmúlt évtizedekben. Végeztek azonban hasonló jellegű vizsgálódásokat Magyarország más borvidékein és vidéki térségeiben.

A *Mátraaljai borvidék*en 2002-ben kérdőíves megkérdezéssel vizsgálták a borvidék modernizálásához szükséges paramétereket, a térség szőlő- és borágazat-fejlesztésének stratégiai kérdéseit (*Magda – Gergely, 2004*). A vizsgálat kitért az infrastrukturális fejlesztések szükséges lépéseire, amely számos elemet foglal magában: a bor előállításának technológiai elemeit, a mennyiségi és minőségi elvárásokat, tárolási és palackozási kapacitást, piaci megjelenést támogató marketingrendszer kialakítását, időjárás-jelentő és ültetvényvédelmi rendszer felállítását és mindezeknek a jövedelmezőségre és természetvédelemre kifejtett hatását. A vizsgálat megállapítása szerint a modernizáció fő célkitűzése a prémium minőségű termékek létrehozása kell, hogy legyen, melyet a modern szőlőművelési technológiák szigorú minőségi kontroll melletti alkalmazásával lehet megvalósítani, egy hatékonyan működő marketingrendszer támogatásával. Ennek érdekében a legfontosabb feladat a borvidék vezető borának létrehozása és kiválasztása, valamint a hazai és nemzetközi piacokon a potenciális célcsoportok meghatározása. A vizsgálat leszögezi, hogy a borrégiók jövőjének kulcsa a különleges, egyedülálló imázs létrehozása. Mivel a térségben a szőlőültetvények elaprózódottak (átlag 0,6 ha) és eléggé szétszórtan helyezkednek el, valamint a gazdák eltérő művelési és borkészítési technológiákat alkalmaznak, az egységes imázs létrehozásának elengedhetetlen feltétele a minőségi előírások betartatása mellett a termelési és marketingfolyamatok jól szervezettsége. A mátraaljai borok versenyképessé tételének feltétele ezért a borvidék borászainak együttműködésén alapuló új szervezet létrehozása. Ahhoz, hogy a modern nemzeti és nemzetközi piaci elvárásoknak a borrégió megfelelhessen, elengedhetetlen a horizontális és vertikális integráció a szőlőtermesztők és bortermelők között. A kutatás fenti megállapításai általánosan még ma, 10 évvel a tanulmány publikálását követően is igazak lehetnek, melyekkel a borok versenyképessége és a borokat előállítók jövedelmének növekedése, életminőségük javulása biztosítható.

Nagy-Kovács (2011) a magyarországi szőlő-bor ágazat helyzetét vizsgálta az 1990–2009 közötti időszakra vonatkozó-

an. Megállapításai szerint a magyar termelésre még mindig az igen elaprózott birtokméret jellemző, bár megfigyelhető egyfajta erősödés a koncentrációt tekintve; a gazdák közül sokan jövedelemkiegészítés céljából foglalkoznak a szőlővel. Kutatási eredményei között kiemeli, hogy a magyar szőlő-bor termékpálya egymásra épülő fázisai között aránytalanság tapasztalható az ágazat által termelt profit megoszlása szempontjából. A legnagyobb probléma a szőlőtermesztők alacsony részesedése a képződő jövedelemből. Az ágazaton belül nagymértékű bizalomvesztés tapasztalható. A termékpálya szereplői a saját érdekeiket érvényesítik, a szerződéses fegyelem hiánya pedig, ami a termékpálya minden szintjén észlelhető, tovább növeli az értékesítési bizonytalanságot. Emellett a forgóeszközhiány is elsősorban a kis területen gazdálkodó alapanyag-termelőket sújtja.

A borpiacon tapasztalható intenzív verseny kihívásaira *Nagy-Kovács (2011)* szerint csak azok a szőlőtermesztők és pincészetek tudnak majd megfelelő módon válaszolni, akik képesek egymással szövetkezni, a termelést koncentrálni, termékkínálatukat a kereslethez igazítani. A piaci igény mennyiségi és minőségi elvárásainak folyamatos kielégítése a pontos és folyamatos szállítás ütemezését is feltételezi. A szőlő-bor ágazat szereplői közül a termelők sem fajtaszerkezetükben, sem méretükben nem versenyképesek, szövetkezési hajlandóságuk alacsony. Ezért nagy szükség van a szőlőtermesztők összefogására és hatékony érdekvédelmi szervezetek létrehozására, hogy alkupozíciójukat erősíthessék a feldolgozókkal és a kereskedőkkel szemben. *Nagy-Kovács (2011)* ugyanilyen fontosnak tartja a szőlészek és borászok szövetkezését, integrációs kapcsolatainak erősítését is. Mivel az integrációkon belül az integrátor üzleti partnereit szelektálja az egységes és kiváló minőségű, nagy volumenű termék-előállításra képes beszállítói javára, a kistermelők számára nagyobb szerephez juthatnak a termelői szövetkezések és a pinceszövetkezetek. Véleménye szerint a szőlőtermelők piaci helyzetét, versenyképességét erősítené a gazdaságos üzemméret, a minőségi termék, a termék megkülönböztetésének lehetősége, a közös érdekérvényesítés, valamint a borászatokkal együtt a vertikum egyes szereplőivel kialakított hosszú távú integrációs kapcsolatok létrehozása. Vizsgálatai igazolták, hogy a termelők horizontális integrációja, az erre épülő feldolgozó és palackozó felépítése, közös tulajdonban való üzemeltetése a felvázolt problémákból való kilábalás alapját jelentheti. Javaslataiban rámutat arra, hogy a gazdaságok számára a legsürgetőbb feladat az alapanyag-termelés stabilizálása lenne, a jövedelempozíció és a likviditás javításával. Az egyes integrációk kialakításánál pedig optimális megoldás lenne, ha azok egy-egy termőtájon jönnének létre, önkéntesség és közös érdekeltség alapján.

Az *Egri borvidék*en 2011-ben végzett kérdőíves vizsgálat a magyar szőlő-bor ágazatban vizsgálta a közvetlen értékesítés elterjedtségét, valamint a borászok erre való hajlandóságát. Az eredmények azt mutatták, hogy jelentős eltérés volt az egyes borászatok között a közvetlen értékesítés különböző formáinak alkalmazása tekintetében. A vizsgálat egyértelműen azt jelezte, hogy a fogyasztónak közvetlenül értékesített borok nagyobb nyereséget hoznak a gazdáknak, mint a közvetítőkön keresztül történők. A közvetlen értékesítés azonban sok többletenergiát és időt követel a borásztól, valamint nagyobb szervezettséget kíván. Bizonyos esetekben az értékesítéshez szükséges infrastruktúra kiépítése jelentős többlettőkét is igényel. Ennek ellenére a jövőbeli fejlesztéseknél egyre fontosabbnak tartják a közvetlen értékesítés lehetőségeinek bővítését, így a saját kóstoló tér kialakítását, melyre szinte minden borász pályázik. Fontos következtetése volt a vizsgálatnak, hogy a borvidék borászai

nem, vagy csak korlátozottan használták ki az internetben rejlő kommunikációs lehetőségeket a reklámozás és az online értékesítés vonatkozásában. A tanulmány megállapította, hogy a helyi borászok között az összefogásnak fontos szerepe lehetne, mely egy valóban működő érdekvédelmi szervezet formájában valósulhatna meg. Ez elősegíthetné az egri borok marketingjét, együttes (hazai és nemzetközi) piaci megjelenését is. A borászatok fejlődése számára azonban fenyegetést jelentenek az egyre magasabb inputköltségek, amit az árakban csak részben tudnak érvényesíteni. Emellett bizalmatlanság tapasztalható a termelői együttműködéssel, szakmai szervezetekkel szemben a gazdák között, ami hosszú távon mindenképpen a fejlődés ellen hathat (*Györe, 2011*). A tanulmányban megállapított következtetések általános érvényűek lehetnek napjainkban egész Magyarországon.

Egy 2012-es vizsgálat szerint, amely kiterjedt a magyarországi bor- és szőlőágazatra, a tudás használata és terjedése bár jelentős tényező, mégsem egyértelműen szignifikáns az eredményesség alakításában. *Tóth (2012)* ugyanakkor megállapította, hogy a borászatok a borágazatban felhalmozódott tudás terjedése és a vállalati folyamatok innovatív menedzsmentje révén piaci sikereket érhetnek el.

PRIMER KUTATÁS – ANYAG ÉS MÓDSZER

A primer kutatás során a tervezett 250 kérdőívből a *Dráva-mentén* 66, a *Muravidéken* 50 és *Zala megye* térségében 116 értékelhető kérdőív állt rendelkezésre. A lekérdezés a vizsgált térségben célzottan teljes körű volt, szinte valamennyi szőlős és boros gazdát érintette. Természetesen az egyes kérdések esetén a válaszok száma eltérő lehet (lásd 1. és 2. táblázatok). A kérdőívet kitöltők által szőlőtermelésre használt összterület az egyes régiókban rendre 976, 79 és 606 ha, ami összevetve az adatszolgáltatók számával, alapvető eltéréseket jelez a vizsgált térségek között. A kérdőív nyílt és zárt típusú kérdéseket is tartalmazott.

Az adatokat SPSS 15.0 program segítségével dolgoztuk fel. Az eredmények értékelése során egyszerűbb, leíró statisztikai számítások mellett következtetéses statisztikai módszereket (függetlenségvizsgálat, egytényezős varianciaanalízis) is alkalmaztunk.

A PRIMER KUTATÁS EREDMÉNYEI

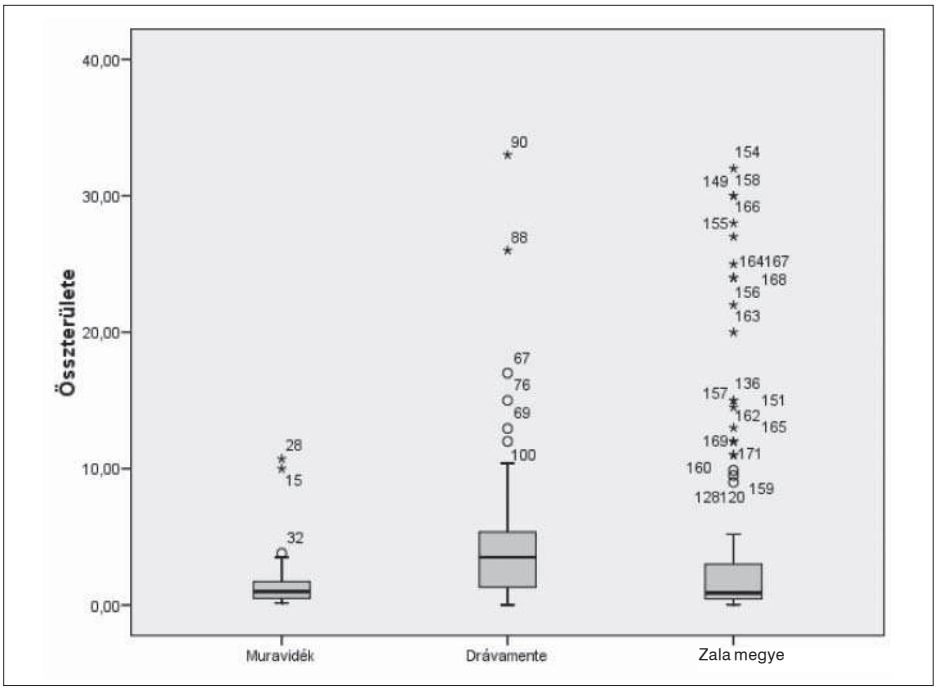
A szlovén–magyar szőlőtermelés regionális elemzésének első vizsgált kérdése a *szőlőtermelők által használt terület nagysága*. A *Dráva-mente* térségében 4, *Zala megyé*ben 1 kiugróan magas összterületi értékkel jellemezhető adatszolgáltató található, mely torzíthatja a számítások eredményeit (összterületük 777 ha). Kiszűrve ezen öt értéket, az egytényezős varianciaanalízis eredményei alapján alapvető eltérés mutatkozik az egyes régiók szőlőtermelői által használt területek átlagos nagyságában ($p = 0{,}015$). A *Muravidék* átlagos szőlőterülete szignifikánsan eltér a *Dráva-mente* és *Zala* megye értékétől, míg utóbbi kettő viszonyában nem mutatható ki szignifikáns eltérés, amit az 1. ábra szemléletesen bizonyít.

A mintákra számolt statisztikák értékeit az 1. táblázat tartalmazza.

Az 1. táblázat eredményei alapján megállapítható, hogy a *muravidéki* szőlőtermelők általában kisebb szőlőterületekkel rendelkeznek, e részsokaságot viszonylag mérsékeltebb szóródás jellemzi. Bár a *Zala* megyei szőlőterületek átlagos nagysága közelíti a *Dráva-mentét*, ennek ellenére a helyzeti középértékek alapvetően elaprózott szerkezetet jeleznek. *Zala* megye tipikus területi értéke (0,2 hektár), illetve mediánja a legkisebb – a megkérdezett szőlőtermelők fele művel 0,9 ha-nál kisebb ültetvényt. A kiugró értékek kiszűrését követően elkészített, a szőlőtermelők által használt ültetvények koncentrációját szemléltető Lorenz-görbe

1. ábra

A szőlőtermelők által használt terület nagysága térségenként (hektár)

Forrás: saját szerkesztés

1. táblázat

Szőlőültetvények területére vonatkozó statisztikák térségek szerint és együtt

Megnevezés	Muravidék	Dráva-mente	Zala megye	Együtt
Válaszadók száma	49	59	113	221
Átlag, ha	1,62	4,82	4,61	4,00
Átlag konfidencia-intervalluma (95%)	1,02–2,22	3,25–6,38	3,16–6,07	3,13–4,87
Módusz, ha	1,0	1,0	0,2	1,0
Medián, ha	1,0	3,5	0,9	1,3
Terjedelem, ha	10,57	32,99	31,96	32,99
Interkvartilis terjedelem, ha	1,40	4,47	2,66	3,38
Relatív szórás, %	128,0	124,6	169,2	164,0

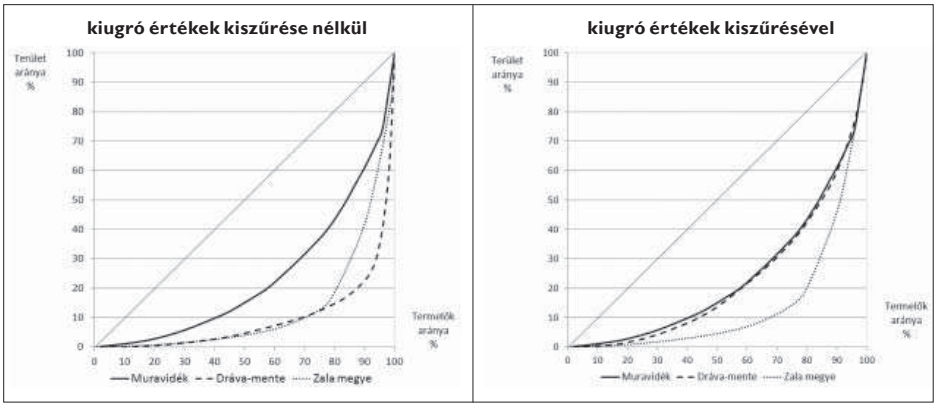
Megjegyzés: A reálisabb eredmények érdekében a feldolgozásban nincs benne az öt kiugró érték, mely a *Dráva-mentén* 15,49 hektárra, *Zala* megyében 5,32 hektárra emelné az átlagos szőlőterületet.
Forrás: saját szerkesztés

(lásd a 2. ábrát) alapján megállapítható, hogy Zala megyét erősebb koncentráció jellemzi, mint a szlovén területekét.

Szintén nagyon eltérő eredményeket kaptunk a területi egységek vonatkozásában a *Mióta foglalkozik szőlőtermeléssel?* kérdésre. A *Dráva-mentén* a szőlőtermelésnek nagy múltú hagyományai vannak, 4 termelő is van a megkérdezettek között, akinek családja már több mint 150 éve foglalkozik szőlőtermeléssel. A középső érték mindhárom térségben 30 év, azaz a ter-

2. ábra

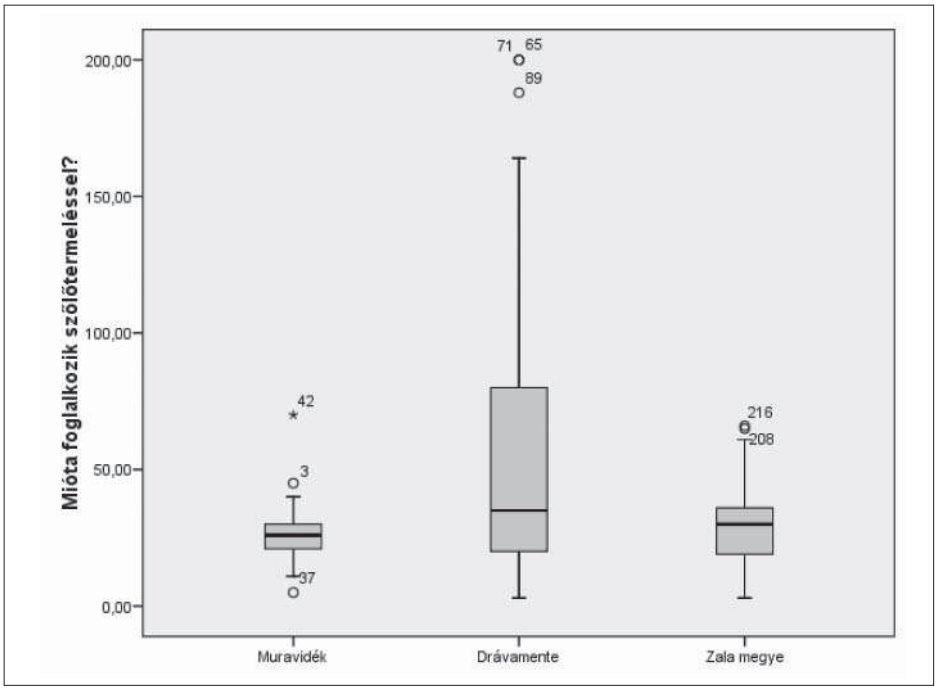
A szőlőtermelők által használt terület koncentrációja a mintában

Forrás: saját szerkesztés

3. ábra

A gazdaság szőlőtermelési múltja térségenként (év)

Forrás: saját szerkesztés

melők fele 30 évnél régebb óta foglalkozik szőlőtermeléssel (3. ábra).

Az egytényezős varianciaanalízis eredményei szerint a *Dráva-mente* szignifikánsan eltér a *Muravidék*től és *Zala* megyétől a szőlőtermeléssel eltöltött évek számának tekintetében (p = 0,000), mindeközben a *Muravidék* és *Zala* megye között nem mutatható ki szignifikáns eltérés.

A bortermelési hagyományokat vizsgálva

az egytényezős varianciaanalízis alapján *Zala* megye az, mely szignifikánsan eltér a másik két területi egységtől. Ennek oka az, hogy a *Zala* megyei válaszadók körében a szőlő- és bortermeléssel eltöltött évekre adott válaszok nagyon szoros együttmozgást jeleznek (r = 0,998, p = 0,000). Ez az átlag értékét a szőlőtermeléssel közel azonos eredményre hozta, míg a szlovén térségben a válaszok között csak nagyon laza kapcsolat tapasztalható (r = 0,278, p = 0,012). A *Muravidék*en 15,47, a *Dráva-ment*én 17,45 év az átlagos érték (2. táblázat). E markáns különbség magyarázata további vizsgálat tárgyát képezi.

A felmérés vizsgálta *a szőlő- és bortermelés jövedelemtermelő képességét.* A területi elhelyezkedés és a termelés jövedelemtermelő képessége között van kapcsolat ($\chi^2 = 28{,}05 > \chi^2_{0{,}95(4)} = 9{,}49$). A *Dráva-ment*én 26,7% azon termelők aránya, akik számára e tevékenység az egyetlen jövedelemforrás, a *Muravidék*en 10,6%, *Zalá*ban 1,8%. A hobbigazdálkodók részesedése a *Dráva-ment*én 59,6%, a *Muravidék*en 58,3% és *Zala* megyében a legmagasabb, 63,3% (4. ábra).

Az egytényezős varianciaanalízis eredményei egyértelmű kapcsolatot jeleznek a szőlőterület nagysága és annak jövedelemtermelő képessége között (3. táblázat).

Amennyiben a régiók vonatkozásában külön-külön is elvégezzük a vizsgálatot, azt találjuk, hogy a *Muravidék*en az egyetlen jövedelemforrást biztosító, míg a *Dráva-ment*én épp a hobbigazdálkodók csoportja különül el szignifikánsan, *Zala megyét* illetően pedig a kiugró érték kiszűrésével nem

2. táblázat

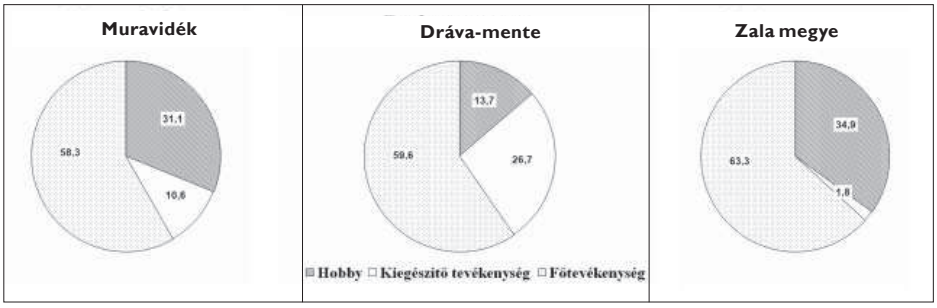
Szőlőtermeléssel eltöltött évekre vonatkozó statisztikák térségek szerint és együtt

Megnevezés	Muravidék	Dráva-mente	Zala megye	Együtt
Válaszadók száma	47	57	99	203
Átlag, év	28,57	38,82	28,68	31,50
Átlag konfidencia-intervalluma (95%)	25,23–31,92	30,33–47,32	25,79–31,56	28,61–34,39
Módusz, év	30	20	30	30
Medián, év	30	30	30	30
Terjedelem, év	65,00	161,00	64,00	162,00
Interkvartilis terjedelem, év	12,00	32,50	17,00	18,00
Relatív szórás, %	39,9	82,4	50,5	66,3

Megjegyzés: A reálisabb eredmények érdekében a feldolgozásban nincs benne a Dráva-menti négy kiugró érték, mely 47,89 évre emelné a szőlőtermeléssel eltöltött évek átlagos számát.
Forrás: saját szerkesztés

4. ábra

A területi elhelyezkedés és a termelés jövedelemtermelő képessége közti kapcsolat

Forrás: saját szerkesztés

3. táblázat

A szőlőterület átlagos nagysága a jövedelemtermelő képesség függvényében térségek szerint és együtt (ha)

Jövedelemforrás	Muravidék	Dráva-mente	Zala megye	Együtt
Főtevékenység	3,88	8,28 (33,37)	9,88 (47,44)	7,26 (28,18)
Kiegészítő	1,44	4,18	3,83	3,43
Hobbigazdálkodó	1,20	1,02	6,78	4,70

Megjegyzés: A zárójelben a kiugró értékek kiszűrése nélküli eredmények láthatók.
Forrás: saját szerkesztés

mutatható ki szignifikáns eltérés a vizsgált területek között.

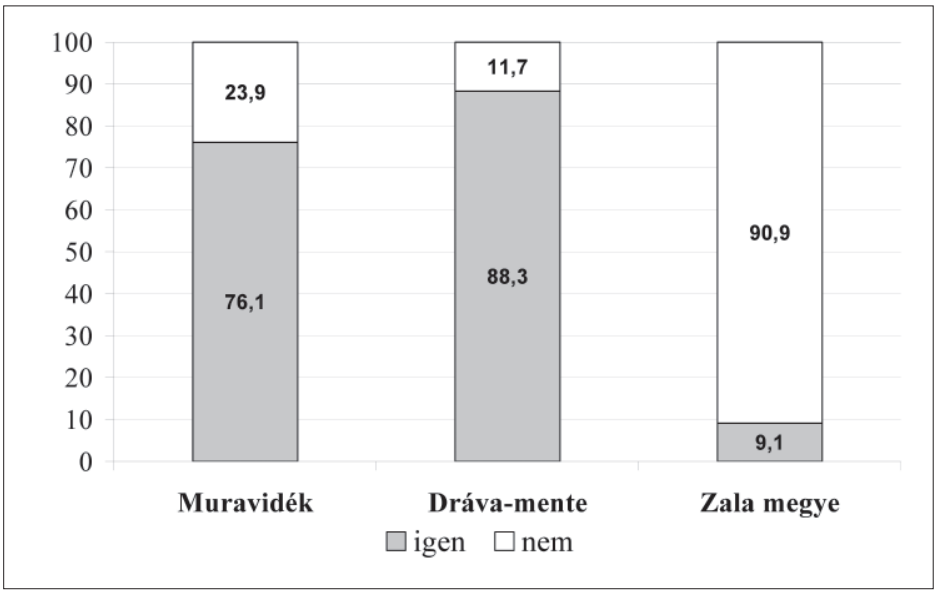
A *szüretelés módját vizsgálva* minden régióban a hagyományos, kézi szüretelési mód dominál, de míg *Muravidék*en 100%-ban, a *Dráva-mentén* csaknem 100%-ban (csupán ketten alkalmaznak gépi szüretelést, abból az egyik kizárólagosan), addig *Zala megyében* 14 megkérdezettnél van gépi szüretelés, és ebből 5-nél 100%-ban géppel szüretelnek. *Szlovéniá*ban az integrált *termesztési mód* dominál, *Zala megyében* viszont a hagyományos szőlőtermesztési mód. Ugyanakkor *Zala megyében* és a *Dráva-mentén* kis arányban ugyan, de jelen van az organikus termesztés is.

Zala megyében a *bor tárolására* inkább fahordókat használnak, míg a *Muravidék*en és a *Dráva-mentén* jellemzőbb a rozsdamentes acéltartály.

Szoros szignifikáns kapcsolat észlelhető a vizsgált térségek és a *bor palackozása* között ($\chi^2 = 120{,}61 > \chi^2_{0{,}95(2)} = 5{,}99$). A megoszlási viszonyszámok egyértelműen igazolják a χ^2-teszt eredményét, mivel *Szlovéniá*ban a palackozás aránya magas (*Muravidék*én 76,1%, *Dráva-mentén* 88,3%), míg *Zala megyében* ezzel szem-

5. ábra

A borpalackozás aránya a termelők körében térségenként

Forrás: saját szerkesztés

ben nem ez a jellemző (9,1% a palackozók aránya) – lásd a 5. ábrát. A *Muravidék*en a palackozás egyértelműen függ a tevékenység jövedelemtermelő képességétől: ahol a szőlőtermelés egyetlen jövedelemforrás, ott 100%-os az arány, a kiegészítő tevékenységként végzőknél 81,5%, a hobbigazdálkodóknál pedig már csak 50%. A *Dráva-mentén* a hobbigazdálkodók körében is 75%-os a palackozási arány, a kiegészítő tevékenységűeknél 84,8%, *Zala megyében* pedig a kiegészítő tevékenységként végzőknél is csak 9,2%.

A *borok értékesítésére vonatkozóan* elmondható, hogy a megtermelt bor meghatározó részét (közel 70%-át) értékesítik. A *Muravidék* ezt az értéket közelíti, a *Dráva-mentén* valamivel magasabb, *Zala megyében* pedig alacsonyabb az arány. Az értékesített borok körében az általános minőségű borok dominálnak. Jellemző a saját térségben történő értékesítés, amely *Zala megyében* a legmagasabb.

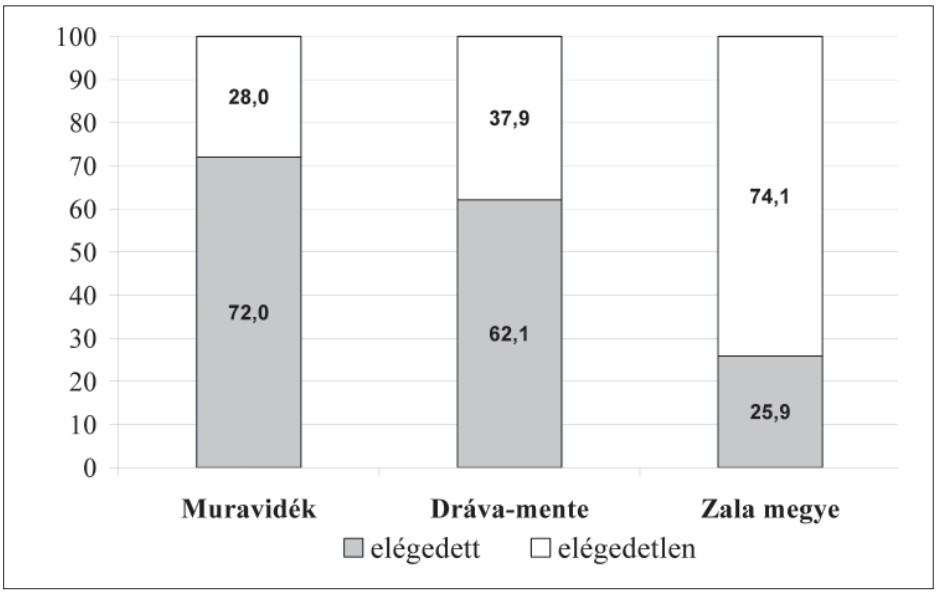
Az értékesítéssel kapcsolatos elégedettségre vonatkozóan elmondható, hogy az lényegesen nagyobb a szlovén gazdák körében (72,0% a *Muravidék*en és 62,1% a *Dráva-mentén* az elégedettek aránya), miközben a magyar termelők jellemzően nincsenek megelégedve (74,1%-os az elégedetlenségi arány) az értékesítési eredményeikkel (6. ábra).

A *termelés és értékesítés során felmerülő problémák* között a *szlovén*ek egyértelműen a fizetési problémákat és a nem megfelelő marketinget jelölték meg mindkét régióban. *Zala* megyében mindeközben a fizetési problémák és a nem megfelelő marketing mellett az adminisztratív nehézségeket is kiemelték. A fejlődési lehetőségek szempontjából a legnagyobb akadályt a termelés és értékesítés során tapasztalható fizetési fegyelem elégtelensége jelenti mindkét országban.

Az *elkövetkező három esztendőben tervezett fejlesztési elképzelésekkel* kapcsolatban az egyes területeken némileg eltérően ítélik meg a beruházások fontosságát (4. táblá-

6. ábra

Az értékesítéssel kapcsolatos elégedettség a termelők körében térségenként

Forrás: saját szerkesztés

4. táblázat

A tervezett fejlesztési elképzelések fontossági sorrendje a térségekben

	Muravidék	Dráva-mente	Zala megye
Falusi turizmus	1.	2.	3.
Pincetechnológia	2.	1.	1.
Ültetvénymegújítás	3.	3.	3.
Tárolókapacitás növelése	4.	4.	3.
Gépesítés növelése	5.	5.	2.

Forrás: saját szerkesztés

5. táblázat

A sikerességet leginkább befolyásoló tényezők sorrendje

	Muravidék	Dráva-mente	Zala megye
Oktatás	1.	1.	4.
Piackutatás	3.	3.	2.
Hirdetések, promóció	2.	2.	3.
Kutatás és fejlesztés	5.	5.	7.
Pénzügyi támogatás, szponzorálás	4.	4.	1.
Kedvező hitelfeltételek	4.	6.	5.
Egyéb	5.	6.	6.

Forrás: saját szerkesztés

zat). A megoszlási viszonyszámok alapján a *Muravidék*en a legtöbben a falusi turizmus létrehozásához, működtetéséhez szükséges infrastrukturális feltételek megteremtésére költenének (32,0%), ezt követi a pincék technológiai korszerűsítése (27,8%), az ültetvények megújítása (16,7%) és a pincék tárolókapacitásának növelése (9,7%). A *Dráva-mentén* az első helyen a pincetechnológia korszerűsítése áll (30,1%), ezt követi a turisztikai infrastruktúra fejlesztése (23,3%), az ültetvények megújítása (22,6%), valamint a tárolókapacitás növelése (14,4%). *Zala* megyében szintén a technológiai korszerűsítés áll az első helyen (32,8%), melyet a gépesítés növelése követ (14,9%), a tárolókapacitás növelése, a turisztikai infrastruktúra fejlesztése, az ültetvények megújítása pedig közel azonos fontossággal bír (12,7; 12,0; 11,9%). A fejlesztési elképzelések rangsorát a 4. táblázat mutatja.

A *sikeres működés megvalósításához szükséges külső segítség* megítélése szempontjából határozott különbség van a szlovén és a magyar területek között (5. táblázat). *Szlovénia*ban a legfontosabbnak az oktatást tartják (47,0%), majd a hirdetésekben, promóciós tevékenységekben és a piackutatásban való segítséget (23,3; 14,4%). *Zala* megyében a vélemények jobban megoszlanak. Az első helyre a pénzügyi támogatásokat helyezik (27,7%), majd a piackutatásban, promóciós munkákban való támogatást és az oktatást (20,7; 19,7; 15,5%). *Magyarország*on a kedvező hitelfeltételek meglétét lényegesen többen tartották fontosnak (8,9%), mint *Szlovénia*ban (2,3%).

A borászatok sikeres működésének feltételét tehát a zalai termelők elsősorban a kedvezőbb pénzügyi, pályázati támogatásokban látják, a szlovén gazdálkodók ezzel ellentétben főként a továbbképzésben, a szakmaspecifikus ismeretek bővítésében és megosztásában nyújtott támogatást tartják fontosnak. E mögött országspecifikus gazdasági szabályozások, eltérő kisvállalkozói működési feltételek, eltérő vállalkozási kultúra és eltérő attitűd áll.

JAVASLATOK

A primer kutatás korábban bemutatott eredményei alapján összegezhető, hogy a vizsgált területen a szőlő-bor ágazat termelőinek jelentős része elaprózott ültetvényeken folytatja tevékenységét, emiatt nem érvényesülhetnek a méretgazdálkodásból származó előnyök. A gazdák az ágazaton belüli legnagyobb problémának a fizetési fegyelmet tartják, valamint a marketingtevékenység elégtelenségét. Fejlődésük biztosítása érdekében Szlovéniában elsősorban a pincetechnológia fejlesztésében, a turisztikai infrastruktúra elemeinek kiépítésében, valamint az ültetvények megújításában terveznek három éven belül saját beruházásokat. Magyarországon ezzel szemben a pincetechnológiai korszerűsítések mellett a gépesítés és a pincék tárolókapacitásának növelésében terveznek fejlesztéseket. Szlovéniában a sikeres működés érdekében külső segítséget az oktatás és a marketingtevékenység területén várnak, míg Magyarországon elsősorban a pénzügyi támogatások elérhetőségében, valamint a marketingtevékenységben, és csak ezt követően az oktatásban.

A primer kutatás korábbiakban be nem mutatott, de a projekt eredményei alapján megállapítható, hogy bár a térség szőlőtermelői a fejlődést korlátozó problémák megoldására nyitottak, közös érdekképviselet és koordináció nélkül alig tudnak előbbre lépni. A gazdák véleménye szerint az ágazaton belül jellemző a bizalomvesztés, valamint hogy a szőlővertikum szereplői saját, rövid távú érdekeiket érvényesítik elsősorban, mellyel feltehetően az egész ágazat helyzetét gyengítik. Összességében tehát megállapítható, hogy versenyképességüket a méreteikből fakadó hátrányok mellett tovább rontja az alacsony szövetkezési hajlandóság és a behatárolt együttműködési tevékenység.

Mint ahogy az a szakirodalom-feldolgozásban is bemutatásra került (*Magda – Gergely, 2004; Györe, 2011; Nagy-Kovács, 2011*), a projekttérségben működő kisvállalkozások esetében is igaz, hogy a fejlődés elengedhetetlen feltétele az együttműködés, a nagyobb termelési méret, a minőségi termékek létrehozása, s a termékek térségi megkülönböztetésének, egyedi imázsának és a közös piacra lépés stratégiájának kidolgozása. A szerzők véleménye szerint ezért a szőlő- és bortermelők számára elengedhetetlen lenne a termelés és az értékesítés területén akár termelői és értékesítési szövetkezet (szövetség) vagy klaszter alakítása. A piacra lépés szempontjából különösen fontos lenne egy közös jövőkép kialakítása, az érintettekre háruló szerepek konkrét meghatározása, ami kiindulópontja lehetne egy átfogó fejlődési koncepciónak és megvalósítási stratégiának. A piacon való egységes megjelenés érdekében mindkét országban létre kellene hozni – szőlő- és bortermelőkre alapozva – közös szervezetet, amely tanácsadói, koordinációs és marketingtevékenységet látna el. A szervezet a termelőket, gazdákat népszerűsítené és szoros kapcsolatot alakítana ki kereskedelmi, illetve turisztikai szervezetekkel, valamint kooperációban dolgozna a borvidékek más szakmai szervezeteivel. Mivel a térség piaci megjelenéséhez elengedhetetlen az egységes *borimázs* létrehozása, az imázs kiépítése, közvetítése fő feladata lehetne a közös szervezetnek. A két országban létrehozott szervezetek a határon átnyúlva is együtt tudnának működni mind az imázsépítés, mind pedig konkrét turisztikai termékek létrehozásában, például tematikus turisztikai borútvonalak kialakításában.

A térségre elsősorban jellemző olaszrizling szőlő- és borfajtára a projektben közösen kidolgozásra került egy nemzetközi termesztés- és termelésminősítési standard, melynek széles körű elfogadtatása és szigorú betartatása kiváló alapot nyújthatna egy egyedülálló, különleges „*szőlő és bor-arculat*” létrehozásához. A kisméretű, szétaprózott gazdaságok koordinálásával pedig megalkothatók azok a minőségi bortermékek is, melyek méltóan képviselhetnék a térséget a nemzetközi piacon is.

FORRÁSMUNKÁK JEGYZÉKE

(1) Burucs K. (1998): Filoxéraveszély Magyarországon. História, 5-6. sz., 57-61. pp. – (2) Feyér P. (1981): A szőlő- és bortermelés Magyarországon 1848-ig. Akadémiai Kiadó, Budapest – (3) Györe D. (2011): Közvetlen értékesítés az egri borászatokban. Gazdálkodás, 7. sz., 642-647. pp. – (4) Holub J. (1960): A bortermelés Zala megyében 1526 előtt. A Göcseji Múzeum jubileumi emlékkönyve. Zalaegerszeg, 181-202. pp. – (5) Kozma P. (1991): A szőlő és termesztése I. Akadémia Kiadó, Budapest – (6) Magda S. – Gergely S. (2004): Scientific approach to the strategy of the vine & wine sector with special regard to the Mátraalja Wine Region. (A szőlő-bor vertikum stratégiájának tudományos alapjai, különös tekintettel a Mátraaljai borvidékre) Gazdálkodás, 8. különszám, 95-109. pp. – (7) Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal (1897): A Magyar Korona Országainak mezőgazdasági statisztikája. Pesti Könyvnyomda Rt., Budapest – (8) Nagy-Kovács E. (2011): A szőlő- és bortermékpálya jövedelmezőségének vizsgálata. PhD értekezés. (Szent István Egyetem, Gödöllő, Gazdálkodás- és Szervezéstudományok Doktori Iskola) – (9) Palády-Kovács A. (1997): Magyar néprajz. Akadémiai Kiadó, Budapest – (10) Tóth J. (2012): A tudás alkalmazása a magyarországi szőlőtermelésben és borászatban (Egy empirikus felmérés tapasztalatai). Gazdálkodás, 1. sz., 49-57. pp.